

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σκέψη για τη δημιουργία αυτού του τόμου γεννήθηκε σε μια προγραμματική συνάντηση του Border Crossings Network, το φθινόπωρο του 2014. Σχεδιάζαμε τότε πώς θα γιορτάσουμε τα δέκα χρόνια λειτουργίας του διεθνούς *Θερινού Σχολείου για την Ανθρωπολογία, την Εθνογραφία και τη Συγκριτική Λαογραφία των Βαλκανίων* που θα διεξαγόταν για δέκατη συνεχόμενη φορά στη φιλόξενη πόλη της Κόνιτσας το καλοκαίρι του 2015. Ανάμεσα σε άλλες εκδηλώσεις, αποφασίσαμε να μεταφράσουμε επιλεγμένα κείμενα που είχαν ήδη δημοσιευθεί μέχρι τότε στην *Επετηρίδα του Σχολείου (Annual of the Konitsa Summer School)* στην αγγλική γλώσσα και συνιστούσαν είτε εισαγωγικές εισηγήσεις σημαντικών για την επιστήμη της ανθρωπολογίας διανοούμενων και συναδέλφων, προσκεκλημένων ομιλητών στο Σχολείο, είτε εθνογραφικές προσεγγίσεις του αλβανοελληνικού συνόρου από φοιτητές, Έλληνες και ξένους, που συμμετείχαν στο Σχολείο και μετεξέλιξαν την έρευνά τους σε επιστημονικό κείμενο.

Θεωρούμε το εγχείρημα αυτό σημαντικό για πολλούς λόγους. Πρόκειται αφενός για σημαντικές συνεισφορές στην ανθρωπολογική σκέψη, από κορυφαίους ενεργούς στην έρευνα και την παγκόσμια διανοητική ζωή ανθρωπολόγους, αφετέρου για εύστοχες και διεισδυτικές εθνογραφικές προσεγγίσεις του αλβανοελληνικού συνόρου, που δικαιώνουν την επιλογή μας για τη διεξαγωγή του Σχολείου στην Κόνιτσα με κύρια θεματική του τη μελέτη των συνοριακών περιοχών και των συνόρων καθεαυτών, στη συμβολική τους κατά κύριο λόγο εκδοχή, δηλαδή εκείνη των *ορίων*. Ταυτόχρονα, θεωρούμε ότι η μετάφραση αυτού του υλικού στην ελληνική γλώσσα θα δώσει την ευκαιρία στους έλληνες αναγνώστες και

στους φοιτητές που δεν μπορούν να χειριστούν στην αγγλική γλώσσα την ανθρωπολογική ορολογία να γίνουν κοινωνοί των σημαντικών ευρημάτων μας σε μια πολλαπλά ευαίσθητη –και γι’ αυτό εξαιρετικά γοητευτική– περιοχή των Βαλκανίων και ταυτόχρονα «περιοχή» της επιστήμης μας.

Όμως, η βασικότερη αφετηρία γι’ αυτή την έκδοση δεν είναι ανθρωπολογική αλλά κυρίως ανθρώπινη: νιώθουμε βαθιά την ανάγκη της ανταπόδοσης ενός μεγάλου δώρου που μας πρόσφεραν απλόχερα οι τοπικές κοινωνίες της Κόνιτσας, των γύρω χωριών, όπως και των χωριών της αλβανικής πλευράς, που αποτέλεσαν πεδίο της έρευνάς μας όλα αυτά τα χρόνια. Μάθαμε πολλά από τους ανθρώπους του αλβανοελληνικού συνόρου, κι αυτό το μεγάλο δώρο θέλουμε να το ανταποδώσουμε με ένα αντι-δώρο, ένα βιβλίο για αυτούς τους σπουδαίους ανθρώπους, που με τη σκέψη, τον λόγο και τη δράση τους πλούτισαν τις οπτικές μας και με τη γενναιόδωρη ευγένειά τους μας έκαναν να περιμένουμε ανυπόμονα –τόσα χρόνια τώρα– την επόμενη χρονιά, το επόμενο καλοκαίρι, το επόμενο Σχολείο, την επόμενη «Κόνιτσα», όπως επικράτησε να λέμε μεταξύ μας.

Το βιβλίο αυτό, λοιπόν, είναι επιτέλους εδώ, για να εκπληρώσει αυτή την πολλαπλή οφειλή μας. Στο μεταξύ, διοργανώθηκαν τέσσερις ακόμη χρονιές του Σχολείου (2015-2018) με την ίδια επιτυχία και προσήλωση, οι εργασίες των οποίων θα τροφοδοτήσουν στο άμεσο μέλλον έναν ακόμη τόμο, τον 5ο, της *Επετηρίδας* μας, καθώς ο 4ος κυκλοφορεί σχεδόν ταυτόχρονα με την παρούσα έκδοση. Είμαστε πραγματικά περήφανοι γι’ αυτό, όπως και για το ότι η Κόνιτσα είναι πλέον ένα ευανάγνωστο σημείο στον παγκόσμιο ανθρωπολογικό χάρτη και η «κοινότητα του Σχολείου», οι «Κονιτσιώτες» –όπως λένε οι πιο ενθουσιώδεις από τους συμμετέχοντες φοιτητές μας– είναι σήμερα ένα ευρύ δίκτυο ανθρώπων, απλωμένο σε όλο τον κόσμο, που συνδέεται με ανταλλαγές και συνεργασίες ερευνητικές και επιστημονικές, αλλά και με βαθιά ανθρώπινες, φιλικές και συντροφικές σχέσεις.

Οι επιμελητές

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι η τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα μάς επιφύλασσε τεράστιες ανατροπές, ιδιαίτερα στον ανατολικό και νοτιοανατολικό ευρωπαϊκό χώρο, με παγκόσμιες βέβαια διαστάσεις και συνέπειες, καθώς κατέρρευσε ένα κοινωνικοπολιτικό σύστημα και μαζί του η παγκόσμια ισορροπία, που επί χρόνια συντηρούνταν και αναπαραγόταν με τον «Ψυχρό Πόλεμο». Η κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στη Νοτιοανατολική Ευρώπη έφερε στο προσκήνιο, έπειτα από μισό σχεδόν αιώνα, ζητήματα που φαίνεται ότι δεν είχαν επιλυθεί από αυτά τα καθεστώτα, στην καλύτερη περίπτωση είχαν σκεπαστεί κάτω από το χαλί μιας σοσιαλιστικής ιδεολογίας που προέτασσε, υποτίθεται, τον ταξικό παράγοντα του εθνικού.

Η κατάρρευση των καθεστώτων σήμανε επί της ουσίας, αν όχι και την κατάρρευση των συνόρων, το άνοιγμά τους με πολλούς τρόπους, νόμιμους και μη. Το άνοιγμα αυτό των συνόρων σήμανε με τη σειρά του εκ των πραγμάτων την επανεμφάνιση ζητημάτων σχετικών με τα όρια των εθνικών ταυτοτήτων, ένα θέμα που συνδέεται με το ιστορικό υπόβαθρο της συγκρότησης, εξέλιξης και «αποκρυστάλλωσής» τους και συνεπώς εγείρει και ζητήματα σχέσεων ανάμεσα στα εθνοτικά όρια και τα εθνικά σύνορα και, κατά συνέπεια, αναγνωρισμένα και μη θέματα μειονοτήτων.

---

* Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Αυτή η μεγάλη ανατροπή επαναφέρει το ζήτημα της ρευστότητας των εθνοτικών ορίων και ταυτοτήτων σε σχέση με τα υπαρκτά έθνη-κράτη αλλά και αυτά που διεκδικούν στο νέο πλαίσιο αυτόνομη κρατική υπόσταση, όπως είναι η περίπτωση ομόσπονδων κρατών της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Το ζήτημα, λοιπόν, των ορίων και των συνόρων καθίσταται κεντρικό σημείο αναφοράς της μεγάλης κρίσης που διέρχεται η περιοχή, η οποία κρίση δεν περιορίζεται στο επίπεδο των διακρατικών σχέσεων και των διπλωματικών διαπραγματεύσεων αλλά οδηγεί και σε αιματηρούς πολέμους με διαστάσεις εθνοκάθαρσης.

Η επιστημονική έρευνα και μελέτη αυτού του νέου πεδίου δεν μπορεί παρά να θέσει στο μεθοδολογικό της επίκεντρο τις δύο αυτές έννοιες, του ορίου (boundary) και του συνόρου (border). Οι δύο όροι προφανώς δεν ταυτίζονται, διότι ο πρώτος αναφέρεται στη συμβολική διάσταση μιας «γραμμής» που χωρίζει (και ενώνει) δύο συλλογικές οντότητες, ενώ ο δεύτερος στη χωρική και νομικοπολιτική μορφή της. Τα δύο αυτά πράγματα δεν ταυτίζονται αναγκαστικά, συνήθως συμβαίνει το αντίθετο, ενώ και η σχέση τους δεν είναι σταθερή αλλά ρευστή και μεταβαλλόμενη, όπως ρευστές και μεταβαλλόμενες είναι και οι ταυτότητες.

Μιλώντας, λοιπόν, για όρια μεταξύ εθνοτικών/εθνικών ομάδων, δεν μπορούμε παρά να ξεκινήσουμε θεωρητικά από το κλασικό κείμενο-εισαγωγή του F. Barth στον συλλογικό τόμο *Ethnic groups and boundaries* (Barth 1969), όπου διατυπώνει την άποψη ότι, σχετικά με τα όρια ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες, το κρίσιμο σημείο της διερεύνησης πρέπει να είναι το εθνοτικό όριο που καθορίζει την ομάδα και όχι το πολιτισμικό της περιεχόμενο. Επιπλέον, τα όρια στα οποία πρέπει να επικεντρώνουμε την προσοχή μας είναι, φυσικά, τα κοινωνικά όρια, ανεξάρτητα αν αυτά έχουν και χωρικά αντίστοιχα (Barth 1969:15).

Αυτό το συμβολικό σύνορο που δεν έχει να κάνει με τη διαφορά αυτή καθαυτήν αλλά με τη χρήση της από τις ομάδες, προκειμένου να συγκροτήσουν μια ταυτότητα σε σχέση με μια ετερότητα, δηλαδή σε σχέση με έναν «Άλλον», με τον οποίο συνδέονται με

γεινίαση και δεν επιθυμούν την ταύτιση μαζί του αλλά τη διαφοροποίηση. Έτσι, οι όποιες πολιτισμικές διαφορές ή ομοιότητες μπορεί να τονίζονται ή να παραβλέπονται ανάλογα με τον προσανατολισμό των ομάδων και τις σχέσεις που αναπτύσσονται κάθε φορά. Στα Βαλκάνια που μας αφορούν, για παράδειγμα, επειδή υπήρχαν μεγάλες ομοιότητες, έπρεπε να τονιστούν ή και να επινοηθούν διαφορές προκειμένου να συγκροτηθούν απόλυτα διακριτές μεταξύ τους διαφορετικές ταυτότητες.

Μιλώντας για το σύνορο από μια ανθρωπολογική σκοπιά, η έμφαση πρέπει να δίδεται στη συμβολική του περισσότερο διάσταση, που σημαίνει ότι δεν μπορεί κανείς να ασχοληθεί με αυτό ως μεθοδολογικό εργαλείο δίχως να έχει διαρκώς κατά νου την έννοια του ορίου, όπως την ορίσαμε παραπάνω.

Η ιστορική πραγματικότητα που περιγράψαμε πιο πάνω συνέπεσε βέβαια με μια άλλη καθοριστικής σημασίας για τα θέματα που μας απασχολούν διαδικασία, αυτή της παγκοσμιοποίησης. Εννοείται, βέβαια, ότι δεν πρόκειται για μια απλή σύμπτωση αλλά για δύο φαινόμενα άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους με σχέση αιτιότητας. Στην όλη συζήτηση περί παγκοσμιοποίησης αναπτύχθηκε μια ρητορική για έναν κόσμο δίχως σύνορα, για απο-εδαφοποιημένες ταυτότητες, για υπερεθνικούς οργανισμούς, για κυβερνοχώρους, εν πάση περιπτώσει για έναν κόσμο όπου τα σύνορα παίζουν έναν όλο και πιο ασήμαντο ρόλο, έναν κόσμο όπου υποτίθεται ότι άνθρωποι, κεφάλαια, πολιτισμικά αγαθά κ.λπ. κυκλοφορούν διασχίζοντας τα σύνορα δίχως προβλήματα.

Κάτι τέτοιο αποτελεί τη μία όψη του ζητήματος και αφορά βεβαίως συγκεκριμένες κοινωνίες και κοινωνικές τάξεις. Υπάρχει και η άλλη όψη, ωστόσο, όπου στη θέση των συνόρων που ανοίγουν χτίζονται τείχη, όχι μόνο μεταφορικά αλλά και πραγματικά, τα οποία απαγορεύουν τη μετακίνηση συγκεκριμένων ανθρώπων και τη μεταφορά «αγαθών» από μία επικράτεια σε μία άλλη. Μπορεί τα ορατά σύνορα να είναι διαπερατά αλλά δημιουργούνται νέοι μηχανισμοί και τεχνικές συγκρότησης συμβολικών συνόρων, δηλαδή ορίων, με βάση τα οποία προκύπτουν νέες ταξινομήσεις και ιεραρ-

χήσεις, που σημαίνει και νέες απαγορεύσεις και αποκλεισμούς οι οποίοι είναι πιο αποτελεσματικοί και από τους φράχτες ή τα τείχη...

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας κατάστασης πραγμάτων μπορεί να φανταστεί κανείς τι συμβαίνει στα Βαλκάνια μετά το 1989, όταν καταρρέουν τα καθεστώτα, ανοίγουν τα σύνορα, αμφισβητούνται οι προηγούμενες αρχές οργάνωσης των κοινωνιών, αναθεωρούνται τα ζητήματα των εθνικών σχέσεων και καθίσταται μεγάλο ζητούμενο ο επαναπροσδιορισμός των ταυτοτήτων, που θέτει με τη σειρά του όχι μόνο ζητήματα επαναπροσδιορισμού των ορίων αλλά (σε ακραίες περιπτώσεις) ακόμα και επαναχάραξης των συνόρων.

Το σύνορο μπορεί γεωγραφικά να είναι περιθωριακό αλλά συμβολικά, δηλαδή σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση και αναπαραγωγή των συλλογικών ταυτοτήτων, ιδιαίτερα των εθνικών, είναι κεντρικής σημασίας. Είναι εκεί όπου γίνεται η συνάντηση με τον «άλλον» και κατά συνέπεια εκεί πρέπει να δοθεί η έμφαση στην ταυτότητα σε σχέση με την ετερότητα, στο όμοιο απέναντι στο διαφορετικό, στην «αυθεντικότητα» απέναντι στο αλλότριο. Είναι ακριβώς γι' αυτό τον λόγο για τον οποίο ηρωοποιούνται οι μεθοριακοί πληθυσμοί, οι «ακρίτες», πληθυσμοί που συνήθως παρουσιάζουν αμφισβητούμενα χαρακτηριστικά, και γι' αυτό ακριβώς πρέπει να τονίζεται η «καθαρότητα» και η «αυθεντικότητά» τους μέσω της γνωστής διαδικασίας της επινόησης και της εθνο-ποίησης, αυτού που η νέα ανθρωπολογική ιστορία αποκαλεί «μυθιστορία» (mythistory) (Νιτσιακός 2010· Schwandner-Sievers 2002).

Η ανθρωπολογία των συνόρων γνώρισε μια ιδιαίτερη ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες αλλά οι βάσεις είχαν ήδη τεθεί πολύ νωρίτερα με τη συζήτηση περί ορίων (Evans-Prichard 1940· Barth 1969), που έθετε το ζήτημα της ταυτότητας σε αντίθεση με μια ετερότητα. Οι πρώτες μελέτες δεν έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στους μηχανισμούς συγκρότησης και αναπαραγωγής των συνόρων και ιδιαίτερα στον ρόλο των κρατών, γεγονός που αποτέλεσε και αντικείμενο κριτικής από μεταγενέστερους μελετητές που ασχολήθηκαν με το θέμα σε σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες (Cohen 1985· Cole & Wolf 1974). Αξίζει εδώ να κάνουμε ένα σύντο-

μο σχόλιο για τη μελέτη των Cole και Wolf για το ιταλικό Tirol, διότι απέδειξε την ανθεκτικότητα των πολιτισμικών ορίων χρόνια μετά την αλλαγή των πολιτικών συνόρων.

Με την περαιτέρω ανάπτυξη των μελετών για τα σύνορα, τόσο που να μιλάμε σήμερα διεθνώς για ένα επιμέρους διεπιστημονικό πεδίο, αυτό των *border studies*, αρχίζει να εστιάζεται το ενδιαφέρον ολοένα και περισσότερο στις σχέσεις ανάμεσα στις τοπικές μεθόριες κοινωνίες και στο κράτος, με έμφαση στη συγκρότηση των τοπικών πολιτισμών και των συνοριακών ταυτοτήτων, στο πλαίσιο πάντοτε των ευρύτερων εθνικών και διεθνικών διαδικασιών. Ως αποτέλεσμα, διατυπώνονται απόψεις για τους τρόπους με τους οποίους εγγράφονται στα σύνορα σχέσεις μεταξύ εθνοτικών ομάδων και εθνικών κρατών, συγκροτούνται και αναπαράγονται τοπικές, εθνοτικές, εθνικές ταυτότητες στον χώρο και τον χρόνο και διαμορφώνονται δυναμικές σχέσεις ανάμεσα στα συμβολικά όρια και τα πολιτικά σύνορα.

Καθοριστική για τις εξελίξεις αυτές υπήρξε η έκδοση ενός συλλογικού τόμου με τίτλο *Border identities* από τους Wilson και Donnah (1998), στην εισαγωγή του οποίου οι συγγραφείς συνοψίζουν τη συζήτηση και θέτουν νέα ερωτήματα προς διερεύνηση. Πάντως, στο καταληκτικό κομμάτι της εισαγωγής τους οι συγγραφείς παρατηρούν, ανάμεσα στα άλλα, ότι τα σύνορα είναι αντιφατικές ζώνες πολιτισμού και εξουσίας, όπου η διττή διαδικασία του κρατικού συγκεντρωτισμού και της εθνικής ομογενοποίησης αντιμετωπίζει πρόβλημα, ακριβώς επειδή οι περισσότερες μεθόριες περιοχές παρουσιάζουν έντονη πολιτισμική ποικιλότητα (σελ. 26).

Από την έκδοση του παραπάνω βιβλίου μέχρι σήμερα έχει χυθεί αρκετό μελάνι για το ζήτημα των συνόρων, καθώς με τις νέες εξελίξεις στην παγκόσμια σκηνή το θέμα αποκτά όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα βρίσκεται στο προσκήνιο όλων των κοινωνικών επιστημών, ευνοώντας εκ του χαρακτήρα του και διεπιστημονικές προσεγγίσεις. Διαστάσεις, πάντως, όπως η συγκρότηση πολιτισμικών μορφωμάτων και ταυτοτήτων που τέμνουν τα πολιτικά σύνορα, η πολιτισμική «παραγωγή» χώ-

ρου και τόπου, η διαδικασία δημιουργίας των εθνικών κρατών και οι συνέπειές της για τις τοπικές περιφερειακές και μεθόριες κοινωνίες, καθώς και η πολιτική οικονομία των διεθνικών σχέσεων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης απασχολούν ιδιαίτερα την πολιτική ανθρωπολογία των συνόρων.

Παράλληλα, τα σύνορα ως αντικείμενο μελέτης αρχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη μετα-μοντέρνα κοινωνική θεωρία και στις πολιτισμικές σπουδές. Στις πολιτισμικές σπουδές είναι ενδιαφέροντα η τάση που παρατηρείται για επικέντρωση του ενδιαφέροντος στη μεταφορική διάσταση των συνόρων και στην κριτική σε ό,τι αφορά τις νεωτερικές εννοιολογήσεις του χώρου και του χρόνου, και ιδιαίτερα τη σχέση τους με ζητήματα πολιτισμού και ταυτότητας. Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος μάλιστα από κάποιους μελετητές στο θέμα της ταυτότητας έφερε το σύνορο στο προσκήνιο και ως ένα εθνογραφικό πεδίο που μπορεί να συμβάλει στη γενικότερη συζήτηση για την πολιτική οικονομία των σχέσεων εξουσίας σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση των πολιτισμικών ταυτήτων στον σύγχρονο κόσμο.

Το νέο πλαίσιο στο οποίο προσεγγίζεται η έννοια του συνόρου διέπεται καθοριστικά από το φαινόμενο της έντονης κινητικότητας ανθρώπων, ιδεών και αγαθών, πέρα και πάνω από τα εθνικά σύνορα. Αυτό, από την άλλη μεριά, δεν σημαίνει ότι η κίνηση και η κινητικότητα είναι ανεξέλεγκτες διαδικασίες. Αντίθετα, η έννοια της κινητικότητας θέτει και το ζήτημα του αποκλεισμού από τη μετακίνηση κάποιων ομάδων ή ατόμων, που συνδέεται με τις ασύμμετρες ή άνισες σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα κράτη και τις κοινωνίες. Έτσι, το σύνορο καθίσταται συμβολικά «τόπος» ανάδειξης αυτών των σχέσεων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει σε αυτό το πλαίσιο μια ανάλογη προσέγγιση του θέματος από τους H. Cunnigham και J. M. Heyman (2004), οι οποίοι προτείνουν την ιδέα του «mobilities-enclosures continuum» για μια πιο συγκεκριμένη και εμπειρική μελέτη του συνόρου, που θα μπορούσε να φωτίσει περισσότερο τη συνάρθρωση της εξουσίας με τη διαχείριση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και την ιδεολογία σε διε-

θνές επίπεδο. Ούτε λίγο ούτε πολύ, υποστηρίζουν ότι κάποιες κοινωνικές ομάδες και κάποιοι λαοί είναι «πιο ίσοι» από κάποιους άλλους σε ό,τι αφορά το δικαίωμα στην κινητικότητα. Κατά κάποιον τρόπο, το σύνορο αποκαλύπτει την ανισότητα ανάμεσα στις δύο πλευρές του και επιπλέον επιτρέπει τη διαπίστωση της διαδικασίας αλλαγής του πολιτισμικού και ιδεολογικού νοήματος με το οποίο επενδύονται τα αντικείμενα που διασχίζουν το σύνορο. Το σύνορο βοηθά επίσης στη συνειδητοποίηση του γεγονότος που και άλλοι ανθρωπολόγοι διαπιστώνουν, ότι δηλαδή είναι λάθος να εκλαμβάνουμε τους τόπους ως αυθύπαρκτες οντότητες που πρώτα υπάρχουν και μετά έρχονται σε επαφή και αλληλεπίδραση μεταξύ τους και ότι πρέπει να εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο οι τόποι συγκροτούνται ιστορικά μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών. Όπως είναι φανερό, αυτού του είδους οι προσεγγίσεις απομακρύνονται από τις γνωστές στατικές και ουσιοκρατικές απόψεις που αντικειμενοποιούν και την έννοια του τόπου και αυτή του συνόρου, προωθώντας μια οπτική που προτάσσει τα θεωρητικά εργαλεία της διαδικασίας και της πρακτικής σε ένα ιστορικό πλαίσιο με ταυτόχρονη ανάδειξη της σημασίας της πολιτικής οικονομίας. Αυτή η τελευταία παράμετρος εισάγει και τη διάσταση της ανισότητας σε ό,τι αφορά την κινητικότητα και τη μετανάστευση, ένα ζήτημα που μας πάει στην καρδιά της πολιτικής.

Η παρούσα έκδοση είναι προϊόν μιας ακαδημαϊκής πρωτοβουλίας με προφανή την πολιτική διάσταση. Μιας πρωτοβουλίας που έλαβε χώρα εν μέσω συνθηκών αναταραχής στη Βαλκανική, που συνδέονταν γενικά με την κατάρρευση των πρώην «λαϊκών δημοκρατιών» και ιδιαίτερα με τα τραγικά γεγονότα που ακολούθησαν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι το πρώτο βήμα έγινε ενώ ακόμα υπήρχε αναβρασμός γύρω από το «μακεδονικό» ζήτημα με πρωτοβουλία δύο συναδέλφων, του Ljupco Risteski από το Πανεπιστήμιο των Σκοπίων και του Ιωάννη Μάνου από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινα), και είχε τη μορφή συναντήσεων-συνεδρίων φοιτητών, μίας

στα Σκόπια και μίας στη Φλώρινα, με σκοπό την αλληλογνωριμία, την υπέρβαση των αντιθέσεων, την καλλιέργεια ενός κλίματος φιλίας και ακαδημαϊκής συνεργασίας και βεβαίως την αποδόμηση των προκαταλήψεων και στερεοτύπων που υπήρχαν και στις δύο πλευρές σε ό,τι αφορά τον «άλλον».

Στη δεύτερη συνάντηση στη Φλώρινα συμμετείχε και το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων με πρωτοβουλία του γράφοντος έπειτα από πρόσκληση των δύο συναδέλφων. Περιττό να πω ότι η συνάντηση της Φλώρινας δεν ολοκληρώθηκε δίχως ένταση εξαιτίας των προκαταλήψεων και ενός φανατισμού που είχε καλλιεργηθεί χρόνια ακόμα και στους ακαδημαϊκούς χώρους. Παρ' όλα αυτά, οι δυσκολίες ξεπεράστηκαν με τον επιστημονικό διάλογο, η συνάντηση θεωρήθηκε επιτυχημένη και γι' αυτό λήφθηκε η απόφαση να συνεχιστεί με παράλληλη διεύρυνση. Έτσι, το επόμενο συνέδριο έγινε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων με συμμετοχή και από άλλες χώρες της Βαλκανικής. Με αυτό τον τρόπο ιδρύθηκε ένα άτυπο ακαδημαϊκό δίκτυο με τίτλο *Balkan Border Crossings*, στο οποίο μέσα σε λίγα χρόνια συμμετείχαν πανεπιστήμια από το σύνολο σχεδόν των Βαλκανικών χωρών και με κοινή απόφαση συνεχίστηκε η διοργάνωση φοιτητικών συνεδρίων κάθε χρόνο και σε διαφορετική χώρα με μεγάλη επιτυχία, κάτι το οποίο συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων συνελήφθη η ιδέα της οργάνωσης ενός διεθνούς *Summer School* με τίτλο *Ανθρωπολογία, Εθνολογία και Συγκριτική Λαογραφία των Βαλκανίων*, ιδέα που υλοποιήθηκε την επόμενη χρονιά, το 2006, με τη συνεργασία του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, του Δήμου Κόνιτσας και του εν λόγω διεθνούς ακαδημαϊκού Δικτύου. Αυτός ο θεσμός είναι πια παγκόσμια γνωστός ως *Konitsa Summer School* και έχει προσελκύσει εκατοντάδες φοιτητές όλων των επιπέδων και δεκάδες καθηγητές από όλο τον κόσμο

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του θεσμού αυτού αποφασίστηκε η έκδοση ενός περιοδικού τύπου επετηρίδας (*Annual*), στο οποίο δημοσιεύονται κείμενα φοιτητών και καθηγητών που προκύπτουν στο πλαίσιο αυτής της δραστηριότητας, καθώς επίσης και

μια σειρά μονογραφιών από συναδέλφους του Δικτύου υπό τον γενικό τίτλο *Contributions to Balkan Ethnography*.

Λίγα λόγια για τη «φιλοσοφία», τον προσανατολισμό και το περιεχόμενο του Summer School πιστεύουμε πως θα βοηθούσαν στην καλύτερη κατανόηση της δομής και των περιεχομένων του τόμου που κρατάτε στα χέρια σας. Το Σχολείο προσφέρει ένα ολοκληρωμένο ακαδημαϊκό πρόγραμμα γύρω από θεωρητικά, μεθοδολογικά αλλά και ευρύτερα επιστημολογικά ζητήματα που αφορούν κυρίως το πεδίο της κοινωνικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας (της λαογραφίας συμπεριλαμβανομένης) αλλά επεκτείνεται μέσω διεπιστημονικών ατραπών και σε συγγενείς επιστήμες, όπως η ιστορία, η κοινωνιολογία, η πολιτισμική οικολογία, η εθνοαρχαιολογία κ.ά.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανθρωπολογία και εθνογραφία των συνόρων και των συνοριακών περιοχών, καθώς η «ακριτική» Κόνιτσα αποτελεί έναν ιδεατό τόπο για τέτοιου είδους εγχειρήματα. Οι φοιτητές παρακολουθούν απαραίτητα μαθήματα θεωρίας και μεθόδου και καλούνται στη συνέχεια να εφαρμόσουν τις γνώσεις που αποκτούν στο πεδίο με άσκηση στην επιτόπια εθνογραφική έρευνα σε τρία διαφορετικά κράτη (Ελλάδα, Αλβανία, πΓΔΜ) υπό την καθοδήγηση και εποπτεία καθηγητών. Αυτό αποτελεί ίσως το πιο σημαντικό πλεονέκτημα του θεσμού αυτού, αν σκεφτούμε ότι οι περισσότεροι φοιτητές δεν έχουν τη δυνατότητα να κάνουν κάτι τέτοιο κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

Παράλληλα με τον βασικό κορμό των μαθημάτων, που, σημειωτέον, τα περιφερειακά από αυτά αλλάζουν κάθε χρόνο, οργανώνονται διαλέξεις και εργαστήρια με προσκεκλημένους ειδικά γι' αυτό τον σκοπό επιφανείς καθηγητές από όλο τον κόσμο, των οποίων οι διαλέξεις δεν είναι απαραίτητο να αναφέρονται στα Βαλκάνια αλλά μπορεί να κινούνται σε γενικότερα θεωρητικά ζητήματα που απασχολούν τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα (για όλες αυτές τις δράσεις ο αναγνώστης μπορεί να ενημερωθεί μέσω του ιστότοπου www.border-crossings.eu).

Έτσι, η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει στο πρώτο μέρος κάποιες

από αυτές τις διαλέξεις, ενώ στο δεύτερο εργασίες φοιτητών που είναι αποτέλεσμα της άσκησης στην επιτόπια εθνογραφική έρευνα, η οποία έχει κατά κανόνα ομαδικό χαρακτήρα, δίχως αυτό να σημαίνει ότι οι τελικές δημοσιεύσεις είναι και αυτές όλες συλλογικές.

Ο **Maurice Godelier** αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις που μπορούν να συνενώνουν τις κοινωνικές ομάδες σε μία «κοινωνία». Θεωρώντας ότι το θέμα βρίσκεται στο επίκεντρο της σύγχρονης παγκόσμιας πολιτικής και οικονομικής συζήτησης, εξετάζει δύο κυρίαρχες θέσεις, αυτήν που δίνει έμφαση στις σχέσεις συγγένειας και αυτήν που δίνει έμφαση στις οικονομικές σχέσεις. Μέσω διαφορετικών εθνογραφικών παραδειγμάτων καταλήγει στην αποδόμησή τους, φέρνοντας στο προσκήνιο την άποψη ότι οι θρησκευτικές και πολιτικές σχέσεις είναι αυτές που παίζουν σημαντικό ρόλο στη θεμελίωση μιας κοινωνίας. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι θρησκευτικές και οι πολιτικές λειτουργίες είναι αυτές που μετασχηματίζουν σε βάθος ορισμένες κοινωνίες σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους. Οι σχέσεις αυτές εμφανίζονται μέσα στην ανάλυσή του πολύ σημαντικές για όλα τα μέλη μιας κοινωνίας, εφόσον μπορούν να συνενώνουν και να ωθούν σε συμβίωση, υπό μία ενιαία μορφή κυριαρχίας, ορισμένες κοινωνικές ομάδες και άτομα που θα εκμεταλλευτούν, χωριστά ή από κοινού, τους πόρους της εδαφικής επικράτειας στην οποία ασκείται αυτή η κυριαρχία. Στο πλαίσιο αυτό σημειώνει τον κεντρικό ρόλο που κατέχουν η συναίνεση και η αντίσταση. Η πρώτη για την ελπίδα της ευημερίας και της προστασίας όλων, ενώ η δεύτερη λόγω της σταδιακής απώλειας ελέγχου των όρων διαβίωσής τους αλλά και των ίδιων ως προσώπων.

Ο **Thomas Hylland Eriksen** θέτει κάποια κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο και τη σημασία της ανθρωπολογίας στον σύγχρονο κόσμο. Επισημαίνει την απουσία της ακαδημαϊκής ανθρωπολογίας από τα μη ακαδημαϊκά, κοινωνικά και πολιτικά πεδία, την αδυναμία διάχυσης της ανθρωπολογικής γνώσης σε ευρύτερους τομείς της δημόσιας ζωής και μια εσωστρεφή εμμονή της επιστήμης σχετικά με την περιφρόνηση των επιστημολογικών

της ορίων. Τονίζει, παράλληλα, την απουσία διαυγών θεωρητικών προτάσεων και θέσεων.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω, μας υπενθυμίζει την αδιαμφισβήτητη χρησιμότητα της εθνογραφικής έρευνας και την ανάγκη επαναπροσδιορισμού των κεντρικών ερωτημάτων που θέτει η επιστήμη στη μελέτη και κατανόηση της κοινωνίας και του πολιτισμού. Η εθνογραφία ως μεθοδολογική προσέγγιση της ανθρωπολογίας συνεχίζει να έχει προτεραιότητα ως εργαλείο για τη μελέτη της πολυπλοκότητας της κοινωνικής πραγματικότητας. Παράλληλα, η επανεστίαση στη μελέτη κυρίαρχων όψεων της κοινωνίας σχετικά με τη δημοκρατία, τα δικαιώματα, την ανθρώπινη φύση και την περιβαλλοντική κρίση μπορούν να συμβάλουν στην παραγωγή χρήσιμης γνώσης και να συνεισφέρουν σημαντικά σε ζητήματα τόσο πολιτικής όσο και ανάπτυξης. Στην αντίθετη περίπτωση, η ανθρωπολογική γνώση και σκέψη κινδυνεύουν να θεωρηθούν αναχρονισμοί του 20ού αιώνα, ανίκανοι να κάνουν τα μικρά γεγονότα να «μιλήσουν» για τα μεγάλα ζητήματα.

Ο **Chris Hann** εστιάζει στην έννοια του καπιταλισμού και στους τρόπους με τους οποίους αυτός θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για τους ανθρωπολόγους. Ενστερνίζεται την άποψη ότι δεν υπάρχει ένα αλλά πολλά είδη καπιταλισμού, πιστεύει, ωστόσο, ότι η δουλειά των ανθρωπολόγων δεν περιορίζεται στην περιγραφή των τοπικών διαφορών αλλά επιβάλλει τη συνεργασία με άλλους κοινωνικούς επιστήμονες με σκοπό την αναζήτηση συνολικότερων και ιστορικά ενημερωμένων ερμηνειών της συγκεκριμένης ιστορικής μορφής κοινωνικής οργάνωσης. Εξετάζει αρχικά τη διαχρονική ένταση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στην οικονομική επιστήμη και την (οικονομική) ανθρωπολογία αναφορικά με την οργάνωση της οικονομίας. Στη συνέχεια, διερευνά τις δυνατότητες που διαθέτει η οικονομική ανθρωπολογία να συμβάλει στην κατανόηση της σύγχρονης καπιταλιστικής κρίσης. Ολοκληρώνει την ανάλυσή του με την αναφορά στις σοσιαλιστικές οικονομίες, τις οποίες αντιλαμβάνεται ως εκδοχές ενός «μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού» ή «σοσιαλισμού της αγοράς»,

ως έναν διακριτό δηλαδή τύπο, παρά ως μια ακόμη εκδοχή του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού.

Ο **Rajko Muršič** μελετά τους τρόπους με τους οποίους νοηματοδοτείται η έννοια «Βαλκάνια» στη Σλοβενία. Ειδικότερα, ασχολείται με την πρόσληψη των Βαλκανίων, τη δόμηση, αναδόμηση και αποδόμηση τους μέσω των μουσικών πρακτικών της ποπ κουλτούρας. Ως εννοιολογική του αφετηρία χρησιμοποιεί τον όρο «ταυτότητα», τον οποίο ορίζει ως το αποτέλεσμα της εμπρόθετης δράσης των υποκειμένων, σύμφωνα με το οποίο κάθε προσδιορισμός ταυτότητας είναι το αποτέλεσμα πολλών πιθανών, κατάλληλων και διαθέσιμων, ορισμένες φορές, πολλαπλών επιλογών. Σε αυτό το πλαίσιο μας υπενθυμίζει ότι το περιεχόμενο της έννοιας «Βαλκάνια» εμπεριέχει την εξωτικοποίηση και επινόησή τους ως «Άλλου» μέσω της οριενταλιστικής προσέγγισής τους από τη Δυτική Ευρώπη.

Ενώ κατά τη σοσιαλιστική περίοδο η πρώην Γιουγκοσλαβία θεωρούνταν βαλκανική χώρα, μετά το 1990 οι Σλοβένοι και οι Κροάτες δεν προσλαμβάνουν τον εαυτό τους ως μέρος των Βαλκανίων. Στην προσπάθειά τους αυτή αναδεικνύουν συμβολικά και πολιτισμικά τα στοιχεία που θεωρούν ότι τους διαφοροποιούν από τους Σέρβους και τις άλλες πρώην Γιουγκοσλαβικές Δημοκρατίες.

Ωστόσο, η μουσική έκφραση της ποπ κουλτούρας, που αναπτύσσεται κατά τη μετα-σοσιαλιστική περίοδο, καταλύει ή δυσχεραίνει τη συντήρηση των διαφορών. Το γιουγκοσλαβικό-βαλκανικό παρελθόν επαναδιαρθρώνεται και συμβολικά επανασυστήνεται μέσω της μουσικής. Τα «βαλκανικά» πάρτι γίνονται συνώνυμο των «yugo-pop» πάρτι και η «βαλκανική» ροκ παραπέμπει στη «γιουγκοσλάβικη» ροκ. Αυτό συμβαίνει και στη Σλοβενία. Το μουσικό είδος «turbo-folk», ένα μοντέλο της μαζικής διασκέδασης με μουσικά στοιχεία που συμπεριλαμβάνουν παραδοσιακές μελωδίες και μουσικά μοτίβα που προϋπήρχαν στη Γιουγκοσλαβία, εξαπλώνεται σε όλες τις μετα-σοσιαλιστικές χώρες των Βαλκανίων. Η σλοβένικη ethno-pop υιοθετεί στοιχεία από τη σέρβικη turbo-folk. Με τον τρόπο αυτό οι «υποδεέστεροι», οι κοινωνικά και πολι-

τισμικά περιθωριοποιημένες ομάδες πληθυσμών, αποκτούν ένα μέσο για να ακουστούν και να αντιμετωπίσουν πολιτικές αποκλεισμών και ρατσισμού.

Ο **Keith Hart** σκιαγραφεί την έννοια την «ανθρώπινης οικονομίας» και επιχειρεί μια ανασκόπηση του ομώνυμου ακαδημαϊκού προγράμματος, το οποίο διευθύνει στο Πανεπιστήμιο της Πρετόρια. Θεωρεί ότι η συγκεκριμένη έννοια συνιστά μια αντι-πρόταση στον συμβατικό ορισμό της οικονομίας από τη νεοκλασική οικονομική επιστήμη, καθώς και μια απάντηση στις πρακτικές και θεωρητικές προκλήσεις που θέτει ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός του 21ου αιώνα, ένα σημείο όπου η ανθρωπολογία συναντάται με άλλες επιστήμες αλλά και με κινηματικούς και άλλους χώρους πολιτικής δράσης. Η συγκεκριμένη πρόταση ενσωματώνει ζεύγη αντιθέτων, όπως «κράτος»-«αγορά» και «τοπικό»-«παγκόσμιο», και τίθεται στην υπηρεσία της προσπάθειας να οικοδομηθεί ένας πιο «ανθρώπινος» κόσμος, αντιστρέφοντας την τρέχουσα τάξη πραγμάτων, όπου η ευτυχία των ανθρώπων εξαρτάται από τα συμφέροντα του χρήματος και από τις μηχανές που αυτό ελέγχει. Ο Hart εντοπίζει την «ανθρώπινη οικονομία» ως τμήμα των φιλελεύθερων και αντι-αποικιακών δημοκρατικών επαναστάσεων, με ιδιαίτερη αναφορά στους C. L. R. James, Τοκβίλ και Γκάντι. Συζητά επίσης την αντίφαση ανάμεσα στην προσέγγιση του «σταδιακού μετασχηματισμού» και της «επανάστασης», συγκρίνοντας τη χρήση του όρου «ανθρώπινη οικονομία» στο δικό του έργο και σ' εκείνο του Graeber για το χρέος, και εστιάζοντας στις απόψεις των Μαρξ, Λένιν, Τρότσκι και James για την επανάσταση ως ιστορική διαδικασία.

Στο δεύτερο μέρος, στο άρθρο του **James Verinis** επιχειρείται η κατανόηση του ελληνοαλβανικού συνοριακού τοπίου, μέσω της μελέτης αγροκτημάτων, θερμοκηπίων και βοσκοτόπων, καθώς και δραστηριοτήτων που συνδέονται με τη χρήση ή την κατοχή τους και στις δύο πλευρές των συνόρων. Μελετώντας το εθνογραφικό υλικό παράλληλα με ποικίλες περιγραφές του τοπίου και σε συνάρτηση με τις κοινωνικές πολιτικές συνθήκες μετά το 1985, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η οικονομική κατάρρευση και η μα-

ζική εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών στην Αλβανία συνιστούν τους κύριους παράγοντες που προκαλούν την αντίθεση με την ελληνική πλευρά των συνόρων. Διαπιστώνει επίσης το γεγονός ότι οι περισσότερες αγροτικές εργασίες στην Αλβανία γίνονται σε επίπεδο οικογένειας και προσωπικής εργασίας χωρίς τη χρήση των αγροτικών μηχανών, που φέρνει στο προσκήνιο και τον ρόλο του μη ειδικευμένου και χαμηλότερα αμειβόμενου εργάτη γης για τους αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα. Στον τομέα της παραγωγής και των γεωργικών προϊόντων, παρατηρεί μια κυμαινόμενη ποικιλομορφία που πηγάζει από τη θέση της Ελλάδας ως μέλους της ΕΕ. Αν και η Αλβανία γεινιάζει με την περιφέρεια της ΕΕ και θα μπορούσε να θεωρηθεί «υπο-περιφέρειά» της, εντούτοις, λόγω της θέσης της στην «αίθουσα αναμονής» εισόδου στην ΕΕ, στρέφει το βλέμμα της στην πολιτικοκοινωνική σταθερότητα και αφήνει την ύπαιθρό της στη δίνη της μείωσης του πληθυσμού και της υπανάπτυξης.

Η **Μιμήνα Πατεράκη** μελετά τις χορευτικές πρακτικές της σοσιαλιστικής και μετα-σοσιαλιστικής περιόδου στο Λεσκοβίκι, μια αλβανική κωμόπολη που απέχει μερικά χιλιόμετρα από τα αλβανοελληνικά σύνορα. Ακολουθώντας μια προσέγγιση που δίνει έμφαση στην επιτελεστική διάσταση του χορού, διερευνά τις αφηγήσεις των ανθρώπων και τις μορφές κοινωνικής δράσης που αυτοί υιοθετούν στη διάρκεια των χορευτικών γεγονότων.

Ένα τυποποιημένο σύνολο χορών της περιοχής καθιερώνεται και παρουσιάζεται με σκηνικά οργανωμένο τρόπο σε εθνικά φεστιβάλ και άλλες, επίσημα οργανωμένες, δημόσιες περιστάσεις, τόσο κατά τη σοσιαλιστική όσο και κατά τη μετα-σοσιαλιστική περίοδο. Μέσω της πρακτικής αυτής, η οποία εντάσσεται στις πολιτικές συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας, οι χοροί του Λεσκοβικίου παγώνονται ως τμήμα του εθνικού χορευτικού πολιτισμού. Οι παραπάνω χοροί συνυπάρχουν, σε ιδιωτικές περιστάσεις των κατοίκων της πόλης, με χορούς και μελωδίες που έχουν απαγορευτεί από το σοσιαλιστικό καθεστώς γιατί χορεύονται και στην ελληνική πλευρά των συνόρων. Οι περιορισμοί αυτοί αίρονται κατά τη μετα-σο-

σιαλιστική περίοδο και οι πρώην απαγορευμένοι χοροί χορεύονται, πλέον, στα πανηγύρια και στους ιδιωτικούς εορτασμούς.

Η συγγραφέας κατηγοριοποιεί τις παραπάνω χορευτικές εκφράσεις ως «επίσημες» και «ανεπίσημες» επιτελέσεις, οι οποίες λειτουργούν ως «παράλληλες παραδόσεις». Πρόκειται για μια ιδιαίζουσα συνάρθρωση ατομικών και συλλογικών πρακτικών, η οποία, ωστόσο, αποτελεί τρόπο διαχείρισης της οριακότητας που χαρακτηρίζει τις συνοριακές περιοχές των εθνικών κρατών. Οι χορευτικές και ενσώματες πρακτικές εμπεριέχουν παράλληλες επιτελέσεις και αμφίσημες ερμηνείες, μέσω των οποίων οι Λεσκοβικιώτες κατασκευάζουν αλλά και διαπραγματεύονται εκδοχές της τοπικής και της εθνικής τους ταυτότητας.

Ο **Eckehard Pistrick** μελετά τους τοπικούς λόγους για την ταυτότητα εστιάζοντας σε πρακτικές του πολυφωνικού τραγουδιού, όπως καταγράφονται στις περιφέρειες της Labëria και της Toskëria, στη νότια πλευρά των αλβανοελληνικών συνόρων. Πιο συγκεκριμένα, επικεντρώνεται στην αισθητική και συμβολική αποτίμηση του τραγουδιού από τους ίδιους τους επιτελεστές και αναδεικνύει κάποιες από τις αλληλεπιδράσεις και τις αμφισημίες ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες ταυτότητας, οι οποίες εκφράζονται σε κάθε επιτέλεση.

Τα πολυφωνικά τραγούδια και πρακτικές που συνδέονται με αυτά μπορούν να προσεγγίζονται ως πλαίσιο και μέσο για την ανάδυση εναλλακτικών «Λόγων», οι οποίοι δεν ελέγχονται από την κεντρική κρατική εξουσία. Αυτοί οι «ανεπίσημοι Λόγοι» μπορούν να υφίστανται ανεξάρτητα ή σε σχέση με τους «επίσημους Λόγους». Η αποκωδικοποίηση των τραγουδιών ως μέρος του εθνικού πολιτισμού δεν είναι ο μοναδικός τρόπος κατανόησης αυτών των πρακτικών. Οι αναφορές στις εθνικές συλλογικές κατηγορίες, σε αυτό το πλαίσιο, συχνά, θεωρούνται λιγότερο σημαντικές από τις τοπικές κατηγορίες του ανήκειν και τις νοηματοδοτήσεις του «Εμείς» και οι «Άλλοι».

Μέσω διαφορετικών, κάθε φορά, διαδικασιών οι επιτελεστές χρησιμοποιούν με ευελιξία διαφορετικά μοντέλα ταύτισης στην

αναζήτηση της δικής τους πολιτισμικής ταυτότητας. Δημιουργούν, αλλά ταυτόχρονα αμφισβητούν, ακόμη και καταργούν τα όρια των ισχυουσών κατηγοριών ταυτότητας. Πρόκειται για ταυτοποιήσεις οι οποίες παρέχουν στα δρώντα υποκείμενα ένα εργαλείο για την έκφραση μιας εκδοχής του ατομικού ανήκειν.

Οι **Γεωργία Ρήνα** και **Μαρία Λαζαρίδη** θέτουν το ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης στους Αγίους Σαράντα της Αλβανίας, μέσω μιας εθνογραφικής ματιάς βασισμένης στην ανθρωπολογική θεώρηση του τουρισμού. Με θεωρητική αφετηρία τη φουκωκική εννοιολόγηση της εξουσίας και μεθοδολογική αιχμή την ανάλυση Λόγου, οι συγγραφείς προσεγγίζουν το σχετικά καινούργιο φαινόμενο του τουρισμού στην παραλιακή πόλη της Αλβανίας ως το αποτέλεσμα μιας πολλαπλής σχέσης ανάμεσα σε ντόπιους και τουρίστες, νεωτερικότητα και μετα-νεωτερικότητα, αλλά και τα αξιακά συστήματα που απορρέουν από το πρόσφατο κομμουνιστικό παρελθόν και τη μετα-κομμουνιστική πρόσδεση στη Δύση.

Στα συμπεράσματά τους επιβεβαιώνουν τον διττό χαρακτήρα που διατρέχει συνολικά σήμερα την Αλβανία: μέσω της διάστασης απόψεων που χαρακτηρίζει τους εντόπιους Λόγους για την τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή (φυσιολατρικός, οικογενειακός, ήπιος v/s τουρισμός της διασκέδασης – «παραλίες και γυναίκες») διακρίνεται το βασικό δίπολο, καθώς, όπως γράφουν, «η Αλβανία είναι η χώρα των άκρων. Οι Αλβανοί προσπαθούν να υιοθετήσουν τις συνήθειες της Δύσης, αλλά δεν μπορούν να ξεφορτωθούν τον εθνικισμό τους».

Η **Flora Giovannetti** προσεγγίζει το ζήτημα των εθνο-θρησκευτικών ορίων στη Νότια Αλβανία υπό το φως της μεταναστευτικής ροής των ντόπιων προς την Ελλάδα, με αφορμή την περίπτωση της Kosinë, ενός μικρού χωριού της περιφέρειας Πρεμετής. Καθώς στο χωριό προϋπήρχαν της εγκαθίδρυσης του κομμουνιστικού καθεστώτος Αλβανοί Ορθόδοξοι, Αρωμόνιοι (Βλάχοι) Ορθόδοξοι και Αλβανοί Μουσουλμάνοι, η συγγραφέας διερευνά την επανενεργοποίηση των ταυτοτήτων αυτών στο παρόν. Η επιλογή του πεδίου της επιτόπιας έρευνας συνδέεται επιπλέον με τις εθνικές

ρητορικές σε Ελλάδα, Αλβανία και Ιταλία, καθώς η ευρύτερη συνοριακή περιοχή της Πρεμετής υπήρξε θέατρο εθνικών ανταγωνισμών όχι μόνο κατά την ίδρυση του αλβανικού κράτους αλλά και στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στα συμπεράσματά της καταθέτει την άποψη πως, παρά την επιφανειακή ομογενοποίηση που επιχειρήθηκε με το ιδεολόγημα του «αλβανισμού» κατά την περίοδο του καθεστώτος Χότζα, τα εθνο-θρησκευτικά όρια εξακολουθούν να λειτουργούν, υπό το πρίσμα, ωστόσο, νέων τοπικών, εθνικών και υπερεθνικών συσχετισμών, από τους οποίους εκπορεύονται και οι συλλογικές ή ατομικές στρατηγικές με τις οποίες ομάδες και άτομα διαχειρίζονται τα όρια αυτά.

Οι **Pinar Gümüs** και **Banu Acikdeniz** εξετάζουν πτυχές της συμβίωσης των μικρασιατών προσφύγων και των προϋπαρχόντων κατοίκων στην πόλη της Κόνιτσας από τη δεκαετία του 1920 και έπειτα. Το κεντρικό ερώτημα αφορά τις διαδικασίες που καθόρισαν την αντίληψη για το αίσθημα του «ανήκειν» στην Κόνιτσα και τις νέες κατηγορίες κοινωνικής ταυτότητας που διαμορφώθηκαν μετά την έλευση των προσφύγων. Τα παραπάνω εξετάζονται μέσω της αναλυτικής οπτικής της έννοιας της αφομοίωσης, σύμφωνα με τον τρόπο με τον οποίο την ορίζει ο Yinger.

Αντλώντας από τις θεωρητικές και εθνογραφικές συζητήσεις σχετικά με τις έννοιες των συνόρων και των ορίων, οι συγγραφείς διερευνούν σχέσεις και πεδία αλληλεπίδρασης των προσφύγων με τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης, όπως η θρησκεία, η τροφή, η ενδυμασία, η επαγγελματική ενασχόληση, οι δημόσιοι χώροι κοινωνικών συνευρέσεων, η γλώσσα, η μουσική, ο χορός, οι μεικτοί γάμοι και η πρόσβαση σε δημόσια αξιώματα.

Η βαθμιαία κατάλυση ή εξάλειψη συμβολικών και άλλων διαχωριστικών γραμμών και η διαμόρφωση της ταυτότητας των υπό έρευνα κοινωνικών ομάδων ως Κονιτσιωτών στη βάση πολιτισμικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών αποτελούν μέρος μιας ιστορικά προσδιορισμένης, αλλά δυναμικής διαρκούς διαδικασίας.

Οι **Nebi Bardhoshi** και **Olsi Lelaj** στο άρθρο τους πραγματεύονται αρχικά τη μέχρι το 1990 συγκρότηση της αλβανικής εθνικής

ταυτότητας, στο πλαίσιο του νεωτερικού εθνικού λόγου, μέσω της αξιοποίησης της αλβανικής γλώσσας και της προγονολατρείας ως συνεκτικών στοιχείων του έθνους από τις εθνικιστικές ελίτ, κάτι που δεν διαταράχτηκε ουσιαστικά ούτε κατά την περίοδο της επικράτησης του κομμουνιστικού καθεστώτος. Στη συνέχεια, ωστόσο, αναφέρονται στις ραγδαίες μεταβολές που το σχήμα αυτό υπέστη από τη μαζική μετανάστευση: υπό το πρίσμα της ατομικής μεταναστευτικής εμπειρίας το ιδεολογικά φορτισμένο εθνικό αφήγημα υπέστη σημαντικές ρωγμές, με αποτέλεσμα η ταυτότητα των υποκειμένων να τεθεί υπό διαπραγμάτευση, στο πλαίσιο της διαμόρφωσής της ως μιας «επί σκηνής» ταυτότητας, η επιτέλεση της οποίας συνδέεται στενά με τους όρους της εργασιακής επιβίωσης εκτός του έθνους-κράτους. Η άποψη αυτή στηρίζεται σε εθνογραφικό υλικό που οι συγγραφείς συνέλεξαν και παραθέτουν από τη σύντομη επιτόπια έρευνά τους σε αλβανούς μετανάστες στην πόλη της Κόνιτσας.

Στο άρθρο του **Antonio M. Pusceddu** γίνεται απόπειρα να τεθούν, μέσω της εθνογραφικής τους τεκμηρίωσης, ευρύτερα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν την ανάλυση λόγου κειμένων «τοπικής ιστορίας», ενταγμένων όμως στο γενικότερο πλαίσιο του εθνικού Λόγου. Με αφορμή τα –κατά πολύ μεταγενέστερα– γραπτά τοπικών λογίων από το συνοριακό χωριό Λούψικο (τώρα Κεφαλοχώρι) της Κόνιτσας για την ιστορία του χωριού κατά την οθωμανική περίοδο, ο συγγραφέας εντοπίζει την επέκταση του εχθρικού «Άλλου» από τη φιγούρα του Τούρκου σ' εκείνη του Αλβανού, από την οποία το χωριό κινδύνευε με απαλλοτρίωση: χάρη στη δράση τοπικών μορφών της οικογένειας Σδούκου, το χωριό απέφυγε είτε να γίνει τσιφλίκι των «Τουρκαλβανών» είτε να συμπεριληφθεί στο αλβανικό κράτος κατά τη χάραξη των ελληνοαλβανικών συνόρων μετά το 1913, ενώ η ίδια αφήγηση προεκτείνεται και στην πιο πρόσφατη χρονικά αντίσταση κατά των ιταλικών δυνάμεων Κατοχής. Έτσι, ως «τοπική ιστορία» επιλέγεται εκείνη η αφήγηση που συνδέει το τοπικό με το εθνικό διακύβευμα, στο πλαίσιο μάλιστα της υπεράσπισης της νεωτερικής εθνικής ταυτότητας

απέναντι τόσο στον μακρινό εθνικό «Άλλον» (Τούρκοι) όσο και στον κοντινό (Αλβανοί), δεδομένου ότι η υπό εξέταση τοπική ιστορική παραγωγή τοποθετείται κατά την περίοδο 1964-1988, δηλαδή στη δεύτερη φάση του Ψυχρού Πολέμου.

Την κατάσταση που διαμορφώνεται από την κατάργηση των ψυχροπολεμικών συνοριακών απαγορεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας μετά το 1989 πραγματεύεται στο άρθρο της η **Φερενίκη Βαταβάλη**, επικεντρώνοντας στις συνέπειες στον αστικό χώρο και ιδιαίτερα στη μεγαλύτερη πόλη της περιοχής, τα Ιωάννινα. Η συγγραφέας επισημαίνει ότι με το «άνοιγμα» των συνόρων ενεργοποιείται μια πολλαπλή διαδικασία ροών από και προς τις δύο πλευρές του συνόρου: από τη μία μεριά ενεργοποιούνται εκ νέου δίκτυα συγγένειας, καθώς και παραγωγικές διαδικασίες που είχαν διακοπεί, ενώ από την άλλη εμφανίζονται νέες μορφές επικοινωνίας που αφορούν είτε τη μαζική μετακίνηση ανθρώπων, κατά κύριο λόγο από την αλβανική προς την ελληνική μεριά, είτε τη μετακίνηση αγαθών, κατά κύριο λόγο με αντίστροφη φορά. Έτσι, ο πολεοδομικός ιστός της πόλης των Ιωαννίνων αφενός αναζωογονείται δημογραφικά και οικονομικά, αφετέρου η πόλη επανακτά το προ-νεωτερικό της κύρος ως ένα ισχυρό περιφερειακό διασυνοριακό κέντρο στα Νοτιοδυτικά Βαλκάνια από άποψη οικονομική, διοικητική, πολιτισμική κ.λπ. Η πολυπλοκότητα, ωστόσο, αυτών των διαδικασιών δεν επιτρέπει τις διπολικές αναγνώσεις του χώρου, όπως κέντρο-περιφέρεια, κέντρο-προάστιο, πόλη-ύπαιθρος, «Εμείς»-«Άλλοι», εδώ-εκεί.

Με μια αναστοχαστική ανάγνωση του ίδιου του ελληνοαλβανικού συνοριακού τοπίου ασχολείται ο **Ιωάννης Δρίνης** στο δικό του άρθρο. Προσεγγίζοντας το σύνορο στο πλαίσιο της λεγόμενης «χωρικής στροφής» της ανθρωπολογίας, μιας διεπιστημονικής σύγκλισης μεταξύ των κοινωνικών επιστημών και της γεωγραφίας, «διαβάζει» το κείμενο του συνοριακού τοπίου μέσω δύο παράλληλων αλλά και αντιφατικών μεταξύ τους διαδικασιών: η πρώτη αφορά την επίσημη εθνική/κρατική πολιτική, που κατασκευάζει το σύνορο ως μια σημαίνουσα –αν και περιφερειακή– ζώνη για το έθνος και το φορτίζει με σημεία άμυνας απέναντι στον «Άλλον», πραγμα-

τικά, όπως τα πολυβολεία και οι συνοριακές πυραμίδες, ή συμβολικά, όπως τα μνημεία κ.λπ. Ωστόσο, το σύνορο είναι μια κατοικημένη ζώνη, και οι εκατέρωθεν της νοητής γραμμής άνθρωποι αναπτύσσουν ποικίλες σχέσεις και διασυνοριακές επαφές που υπερβαίνουν τις εθνικές ρητορικές και τις επίσημες τυπικές πρακτικές, μέσω μιας σειράς άτυπων δραστηριοτήτων και «ημιπαράνομων» διασχίσεων. Έτσι, η απόπειρα «φυσικοποίησης» του συνοριακού τοπίου, εκ μέρους των εθνικών ρητορικών λόγων, βάλλεται από τις κοινωνικές πρακτικές των ανθρώπων που ζουν στις συνοριακές ζώνες. Το άρθρο του Δρίνη κλείνει με μια εξίσου αναστοχαστική συζήτηση για την απόπειρα τουριστικής αξιοποίησης του ελληνοαλβανικού συνόρου, μέσω της οποίας επιχειρείται ένα νέο είδος ρητορικής κατασκευής που και αυτή τη φορά φαίνεται να αγνοεί την πολυπλοκότητα του συνοριακού τόπου.

Με τα ιδιόμορφα συμβολικά όρια της Φούρκας, μιας συνοριακής κοινότητας στην περιοχή της Κόνιτσας, ασχολείται το άρθρο των **Αριάδνης Αντωνιάδου, Χρύσας Γιαννοπούλου και Μαρίας Καψιώτη**. Με αφορμή τη συζήτηση για την αναγνώριση της «Αγίας Κόρης» ως καταγόμενης από τη Φούρκα, αναπτύσσεται σε τοπικό επίπεδο μια σειρά από λόγους που αναδεικνύουν τα εσωτερικά συμβολικά όρια της κοινότητας, αλλά ταυτόχρονα και τις προβολές της στην περιοχή της Πίνδου και στο ελληνικό έθνος/κράτος ευρύτερα: η εισαγωγή της «Αγίας Κόρης» ως τοπικής αγίας από το απεδαφοποιημένο τμήμα της κοινότητας διαμορφώνει λιγότερο ή περισσότερο το όριο ανάμεσα στους μόνιμους και τους μη μόνιμους κατοίκους της, ενώ ο συνυπολογισμός της αγίας στους «αγίους της Πίνδου» διαμορφώνει την αναγκαία περιφέρεια για την ισότιμη ένταξή της σε μια ευρύτερη ταυτότητα, εκείνη της Πίνδου. Επιπλέον, το διακύβευμα της «ελληνικότητας» επιβεβαιώνεται (μέσω της υποτιθέμενης ελληνοφωνίας των συγκεκριμένων αγίων) σε μια κοινότητα η οποία ως βλαχόφωνη βρέθηκε –μεταξύ άλλων ορεινών οικισμών της Πίνδου– στον πυρήνα της διεκδίκησης από τη λεγόμενη «ρουμανική προπαγάνδα».

Τέλος, οι **Kathryn Louise Cassidy** και **Margaret Felis** αποτυ-

πώνουν αναστοχαστικά την εμπειρία της επιτόπιας έρευνας και στις δύο πλευρές του ελληνοαλβανικού συνόρου. Αξιοποιώντας τη θεωρητική τους σκευή στην ανθρωπολογία της γλώσσας και τον εθνοτισμό και ταυτόχρονα προβληματοποιώντας το ζήτημα της γλώσσας στην οποία γίνεται η επιτόπια έρευνα, οι συγγραφείς παραθέτουν με συμπληρωματικό τρόπο την εμπειρία της συγκεκριμένης επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας είτε μέσω της πλήρους άγνοιας των γλωσσών του πεδίου (Cassidy) είτε μέσω της αξιοποίησης τουλάχιστον δύο από αυτές, της αλβανικής και της αρωμουνικής (Felis). Έτσι, με αφορμή την εθνογραφική έρευνα, η έννοια του «Εαυτού» επαναποθετείται και διερευνάται ο ρόλος του στην κατανόηση των πολλαπλών στρωμάτων της ταυτότητας των εντόπιων υποκειμένων ενός πεδίου.

Βιβλιογραφία

- Barth, F., 1969, "Introduction", in F. Barth (ed.), *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*, G. Allen and Unwin, London, pp. 9-38.
- Cohen, A., 1985, *The symbolic construction of community*, Routledge, London.
- Cole, J. W. & Wolf, E. R., 1974, *The hidden frontier: Ecology and ethnicity in an alpine valley*, Academic Press, London, New York.
- Cuningham, H. & Heyman, J. M., 2004, "Introduction: Mobilities and enclosures at borders", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 11, pp. 289-302.
- Evans-Prichard, E. E., 1940, *The Nuer*, O.U.P., Oxford and New York.
- Ντισιάκος, Β., 2010, *Στο Σύνορο. «Μετανάστευση», σύνορα και ταυτότητες στην αλβανο-ελληνική μεθόριο*, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Schwandner-Sievers, St., 2002, "Narratives of Power: Capacities of myth in Albania", in St. Schwandner-Sievers & B. Fischer (eds), *Albanian Identities*, Hurst and Company, London, pp. 3-25.
- Wilson, Th. & Donnan, H., 1998 (eds), *Border identities. Nation and state at international frontiers*, Cambridge U.P., Cambridge.